

Riitta Rastas

ITSEN JA TOISEN KOHTAAMINEN PERFORMANSSISSA

Olen toteuttanut vuosien ajan Rauman opettajankoulutuslaitoksen opiskelijoille kursseja, joiden tarkoituksena on ollut etsiä menetelmiä, joissa opiskelijat olisivat taiteellisessa toiminnassaan aktiivisia ja tietoisia toimijoita oman identiteettinsä rakentamisessa sekä toisen identiteetin ymmärtämisessä ja arvostamisessa. Nämä kurssit ovat viime vuosina liittyneet toimintatutkimukseeni. Tämä artikkelini perustuu tutkimukseeni yhteydessä toteutettuun järjestyksessään toiseen ”Ole oma itsesi” – kurssiin¹. Tämä varhaiskasvatuksen opiskelijoiden kurssi laajeni pois luokkahuoneesta ympäröivään yhteisöön performanssin myötä. Performanssi mahdollisti, toisin kuin luokkahuoneessa tapahtuva kuvataiteellinen toiminta, että opiskelija voi esittää julkisesti oman näkemyksensä ihmisenä olemisen moninaisista mahdollisuuksista sekä samalla testata esittämänsä kantavuutta kohtaamisissa yhteisön jäsenten kanssa.

”Alaston Amerikka” identiteetin rakennuspaikkana

Suunnitellessani ”Ole oma itsesi”- kurssia, minua vaivasi edellisen kurssin erään opiskelijan kokema toiseuden tunne. Kurssilla käsiteltiin lapsuuden kokemusten merkitystä aikuisuudessa. Opiskelijaa vaivasi, että hänen lapsuuden kokemuksensa olivat muiden opiskelijoiden kokemuksista poikkeavia. Sen vuoksi hän ei halunnut jakaa omaa kokemustaan ja työskentelyssään käsittelemiään asioita muiden opiskelijoiden kanssa. Kurssin lopulla tapahtunut opiskelijoiden yhteinen arviointikeskustelu, jossa tämä nuori nainen kiemurrellen ja totuuden sanomista vältellen kertoi omasta lapsuuden ja nykyisen minänsä välisestä dialogista johdatti minut pohtimaan erilaisuuden pelkoa. Emme uskalla esittää itsestämme muuta kuin sen minkä tiedämme olevan tavallista ja normaalia, koska pelkäämme että ihmiset leimaavat meidät kielteisesti, erilaisiksi toisiksi. Seuraavalla kurssilla halusin opiskelijoiden käsittelevän toiseutta. Aloin etsiä kuvataiteellista keinoa, jolla voisin laajentaa kurssilla sallivammaksi opiskelijoiden käsitystä ihmisyyden representoinnista ja sen kautta johdattaa heitä ymmärtämään ihmisenä olemisen moninaisuutta. Näin silloin sattumalta televisiosta ”Alaston Amerikka” dokumentin². Dokumentti esitti valokuvaaja Spencer

¹ Olen toteuttanut useimmat toimintatutkimukseeni liittyvät kurssini yhteistyössä tekstiilityön opettajan kanssa niin että kuvataidetta ja käsityötä on integroitu kursseilla. Käsityön osuutena on ollut toteuttaa esine, ”Ole oma itsesi”- kurssilla vaate ja/tai asuste, performanssia varten. Nämä vaatteet ja asusteet ovat olleet konventionaalisesta vaateen käsitteestä poikkeavia, sillä niiden toteutuksen lähtökohtana ei ole ollut perinteinen asuste ja vaate vaan oman ominaisuuden esittäminen.

² katso esim. <http://www.hbo.com/nakedstates/cmp/main.html>

Tunickia valokuvaamassa alastomia ihmisiä rakennettua maisemaa vasten jokaisessa Yhdysvaltain osavaltiossa.

New Jerseyssä Tunickin valokuvattavana oli reilusti ylipainoinen nainen. Tulkitsin tämän naisen toimintaa dokumentista siten, että näin hänen tavoittelevan alastomana valokuvattavaksi asettumisellaan itsensä mutta myös amerikkalaisen kulttuurin vapauttamista niistä ahtaista asenteista, jotka koskevat naisen ihanteellista ulkomuotoa. Kulttuuriset normit sijoittavat lihavan naisruumiin marginaaliin. Koska ylipainoinen nainen ei kykene saavuttamaan kulttuurin ihanteen mukaista hoikkaa naisruumista, häntä voidaan julkisesti moittia ja häväistä. Myös tälle naiselle oli tapahtunut niin. Hän oli sisäistänyt kulttuuriset säännöt, minkä vuoksi hän sanojensa mukaan häpesi ruumistaan ja esitti itsensä - käyttäytyi ja pukeutui – niin, että teki itsensä julkisella näyttämöllä mahdollisimman näkymättömäksi.

Tunickin valokuvaukseen nainen asemoitui itselleen poikkeavalla tavalla. Hän performoi ylipainoisen naisruumiinsa itseään kunnioittavana ja tasa-arvoisena kulttuurisesti ihanteellisten ruumiskuvien rinnalla. Tulkintani mukaan asemointi mahdollisti naiselle itselleen sekä samalla amerikkalaiselle kulttuurille keinon uudelleensuunnata ja uudelleenjärjestää kulttuurista käsitystä lihavasta naisesta ja hänelle sallituista julkisista toiminnoista. Katsoin valokuvaustapahtumasta muodostuvan tällä asemoinnilla naisen diskurssin. Julkisella alastomana olollaan ja valokuvattavaksi asettumisellaan, itsetietoisesti itsensä representoimalla, hän esitti vaihtoehtodiskurssin sille valtadiskurssille, joka asettaa lihavan ruumiin omaavat kokemaan ruumiinsa vääränlaisena ja sen vuoksi hävettävänä.

Naisen rehevää, alastonta ruumista kaupungin siluettia vasten esittävä Tunickin valokuva välitti naisen diskurssin galleriassa kuvan katsojille. Julkisesti taidegalleriassa esillä oleva valokuva tavoitteli dialogia valtadiskurssin kanssa. Oleellista itse valokuvattavalle, mutta myös valtadiskurssille oli, että galleriavieraat osallistuivat dialogiin näyttelyn avajaisissa itse elävän, oman arvonsa tuntevan, kuvissa alastomana esiintyvän naisen kanssa. Tulkintani mukaan galleriavieraiden ja naisen keskustelut olivat tasa-arvoisia vuoropuheluja, joissa he rakensivat yhteistä uudenlaista maailmaa, jossa erilainen, kulttuuri-ihanteesta poikkeava ruumis ei asetu toisten alapuolelle.

Nainen kertoi kokeneensa positiivisena sen, että hän asettui valokuvattavaksi alastomana. Hän sai kokemastaan valokuvaustapahtumasta, hänestä julkisuudessa esitettyjen valokuvien myönteisestä vastaanotosta sekä dialogistaan näyttelyvieraiden kanssa luottamusta siitä, että hänen ruumiinsa valokuvalla on merkitystä. Objektiivisesti kuva edisti lihavan naisruumiin kulttuurista hyväksymistä. Subjektiivisesti kuvaustapahtuma antoi aineksia naiselle oman identiteetin rakentamiseen itsensä vapauttamisen ja voimaannuttamisen kautta.

Dokumentin kokemuksista opiskelijoiden kokemukseksi

”Alaston Amerikka” dokumentista minulle oli välittynyt, miten subjektin tasolla niin edellä kuvaamalla naiselle kuin myös joillekin muille ohjelmassa esiintyneille identiteetin rakentajille oli rakennustyössään oleellista, että he nostivat oman alastomuutensa avulla ruumiiseensa liittyvät häväistyksi tulemisen ja häpeän tunteensa Hannah Arendt’a lainaten: ”yksityisyyden pimeydestä julkisuuden valoon”³. Valokuvattavien omien tunteiden käsittely julkisella alueella heijastui takaisin yksityisyyteen itsensä haltuun ottona. Näkemäni vakuutti myös yhteiskunnallisella tasolla. Pidin kuvataidekasvatuksen ja suunnitteluvaiheessa olevan kurssini näkökulmasta kiinnostavana sitä, miten ohjelmassa ihmiset käyttivät taiteellista toimintaa välineenä osallistuttaessaan diskurssiin moninaisemman ihmisyyden esittämisen puolesta.

Dokumentti oli mielestäni osoittanut, että omaksi koetun, mutta arkista itsensä esittämistä laajemman ihmiskuvan representointi julkisesti on oman identiteetin rakentamisen ja toisen ymmärtämisen kannalta merkityksellistä sillä se mahdollistaa muiden kanssa kommunikoinnin laajemmasta ihmiskuvasta. Uskon, että eri diskurssien välinen dialogi, keskustelu jopa väittely⁴ on välttämätöntä, jos haluaa kyseenalaistaa tai kiistää muiden diskurssien esittämän ihmiskuvan sillä vasta sosiaalisessa kanssakäymisessä erilaisten ihmisten kanssa mitataan, minkälaisen ihmisyyden representaatio on lopulta mahdollista. Asettamalla omat ajatuksensa ihmisyydestä diskurssissa toisten diskurssien rinnalle ja niitä vastaan voi testata omaa ajatteluaan ja saada sille vastakaikua.

Näillä dokumentin antamilla eväillä päädyin toteuttamaan varhaiskasvatuksen opiskelijoille kurssin, jossa opiskelija asettuu tutkimaan, voiko vaatteen ja oman ruumiin avulla kuvata, yhteisön julkisessa kuvastossa vialliseksi tai tabuksi leimatun ihmisyyden julkinen esittäminen ja siitä keskustelu sekä itsen että muiden ihmisten kanssa olla opiskelijalle yhtä vapauttava kokemus kuin yllä kuvaamalla naiselle. Ja lisäksi, voiko erilaisuuden esittäminen edesauttaa opiskelijaa ymmärtämään toiseuden kokemusta ja sitä kautta: voiko toiseuden kokemien auttaa tasa-arvo-ajattelun kehittymistä. Dokumentissa nähdyn taiteellisen toiminnan: valokuvauksen, valokuvattavana olemisen ja valokuvan julkisen esilläolon sijaan kurssilla opiskelijan toiminta tulisi tapahtumaan performanssin kontekstissa. Kurssin nimeksi valikoitui ”Ole oma itsesi” lähinnä sen vuoksi, että nimi kuvasi omaa teoriaani siitä, että yksilön

³ Arendtin (2002, 57) mukaan ”todellisuudentunteemme riippuu näyttäytymisestä ja siten myös sen julkisen alueen olemassaolosta, johon asiat voivat ilmestyä suojatun olemassaolon pimeydestä. Intiimin yksityiselämämme himmeä valo onkin viime kädessä peräisin julkisen alueen paljon voimakkaammasta valosta”.

⁴ Huhmarniemi (2001, 481) on esittänyt tämän Yankelovitch’n kolmitasoisen mallin eri kommunikointitavoista

tulisi kyetä kaikista identiteettiä rajoittavista ja hajauttavista diskursseista huolimatta koota omien kokemustensa ja reflektointinsa kautta itselleen identiteettiä, jossa hän tuntee olevansa kotonaan. Tämä tarkoittaa, että ihmisestä tulee kasvattaa tietoinen, aktiivinen toimija identiteetin rakennustyössä.

Kulttuuristen normien rajoittama yksilö ja yhteisö

Judith Butlerin mukaan identiteetin rakentaminen joksikin ja ymmärtäminen jonakin on kulttuurisen vallan tuotosta. Kulttuurisen identiteetin rakentamistyön tavoitteena Stuart Hallin mukaan on vakaan yhteiskunnan vakaa ja käsiteltävissä oleva yksilö. Itse identiteetin rakentamisprosessi tapahtuu kielen ja ruumiillisten eleiden avulla niin, että yksilö itse kaivertaa kulttuuriset identiteetti-ihanteet normeiksi itseensä kulttuuristen tapojen toistamisen, ruumiilla elämisen kautta sisäistämällä. Tällä tavoin mm. sukupuoli, kansallinen, ammatillinen ja uskonnollinen diskurssi ”kirjoittavat” ruumiiseen sitä koskevat keskeiset kulttuuriset sääntönsä, hierarkiensa ja metafysiset sopimuksensa. Diskurssien avulla kulttuurit hallitsevat yksilön olennaisinta osaa, hänen ydintään eli minuuttaan. Kun ruumista käytetään sisäisen minän rakentamiseen, sosiaalinen järjestys koetaan yksilöllisesti. Sosiaaliset konventiot ikään kuin tulevat yksilön sisälle, mistä ne suuntaavat ulkoista toimintaa niin, että erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa yksilö identifioituu erilaisin painotuksin valtdiskurssien merkityksellistämisiin identiteetteihin⁵.

Kulttuurisen yksilön tekeminen perustuu kulttuuristen eleiden toistoon. Silloin yksilön oma sekä ulkopuolisten ymmärrys mm. naiseudesta ja miehisyydestä perustuu siihen, miten yksilöt naiseutta tai miehisyyttä toistavat. Butler⁶ on korostanut, että vaikka ymmärrämme nämä representaatiot sisäisenä, luonnollisena olemuksena, niin tosiasiallisesti ne muodostetaan performatiivisesti, jatkuvasti ylläpidettyjen tekojen sarjana, jotka yksilö esittää kehon tyylittelynä.

Kun kulttuuriset diskurssit näissä toistamisen rituaaleissa muodostavat yksilöön koodistonsa, ne samalla määrittelevät mikä ruumiille on luonnollista ja mikä tabua. Douglaksen⁷ mukaan tämä kahtiajako johtaa erottelemiseen, puhdistamiseen ja rajojen asettamiseen. Silloin mm. naiseutta ja miehisyyttä säätelee joukko sääntöjä. Nämä säännöt tekevät toisaalta minän ymmärrettävän esittämisen mahdolliseksi mutta samalla rajoittavat sitä. Toiminen naisena tai miehenä sijoittuu silloin sukupuolen toistossa esiintyvään muuntelun mahdollisuuteen. Väärälle puolelle asettuminen johtaa rankaisemiseen, jonka tarkoituksena on luoda järjestystä kokemuksiin.

⁵ vertaa Pulkkinen, Rossi 2006, 10,11, Nykyri 1996, 35 ja Hall 2005, 46,47

⁶ Butler 2006, 25

⁷ Douglas 2000, 50, myös Butler 2006, 241

Nyky-yksilö ymmärtääkin ruumiinsa ensisijassa välineeksi itsensä toteuttamiseen suomalaisena, naisena tai miehenä, ammattilaisena, mutta samalla hän ymmärtää ruumiinsa kontrolloitavaksi kohteeksi. Nykyrin⁸ mukaan subjektin nautinto muodostuu silloin itsen ja identiteetin aukottomasta toteuttamisesta, minkä vuoksi hän on alinomaa suuntautunut tulevaisuuteen, eikä voi sen vuoksi nauttia nykyhetkestä ja sen elämyksistä pohtimatta niiden seurauksia identiteetin kannalta.

”Ole oma itsesi”- kurssin aluksi selvitin varhaiskasvatuksen opiskelijoille, että kulttuuriset diskurssit ovat kaivertaneet heihin säännöstönsä, mikä näkyy siinä miten opiskelijat representoivat itseään toistuvasti arkipäivän eri sosiaalisissa tilanteissa. Johdatukseksi kurssin toiminnalle pyysin opiskelijoita aluksi kuvaamaan kuvalla tai sanoin, miten he ”toistavat” itseään arkipäivän tilanteissa.

Opiskelijoiden joukosta olen valinnut opiskelijoiden kurssikokemuksia edustamaan Saaran ja Miiran⁹. Saara piirsi itsestään kuvan, jossa hän farkkuihin, farkkutakkiin ja villapuseroon pukeutuneena kantaa selkäreppuaan ja kissan pään kuvalla koristeltua kangaskassiaan. Ruskeat auki olevat hiukset kehystävät hänen hieman ujosti hymyileviä kasvojaan. Tekstissään hän selvensi kuvaansa, kertomalla että ”itsestäni antamani kuva on kotiäidin”. Saaralla ei kuvauksestaan huolimatta ole lapsia. Hän kertoi myös, että hän on ” turvallinen, toimielias, ahkera, vastuuntuntoinen, kiltti, uskollinen, avoin, aito, empaattinen, ystävä, rento, taiteellinen, lämminhenkinen, esteettisyyden etsijä, hiljainen kuuntelija, ujo jännittäjä, rauhallinen, romantikko, unelmoija, leikkisä ” ja nämä ominaisuutensa hän pyrkii ulkoisella olemuksellaan, käytöksellään ja puheessaan välittämään myös toisille.

Sen lisäksi, minkä ihminen voi representoida itsestään sosiaalisessa kanssakäymisessä, hänen itsekontrollinsa jättää hänen sisälleen ”ylijäämän”, jonka diskurssit ovat määrittäneet kulttuuriselle ihmiselle sopimattomaksi. Sisäisen ja ulkoisen ero aiheuttaa hänessä epävakautta. Ruumiin sisäpuolisen ja ulkopuolisen välistä eroa sekä rajoja yksilö pyrkii vakauttamaan sysäämällä ulos itsestä sen itseen kuuluvan, jonka hän arvioi itseä saastuttavaksi. Tätä ulostyönnettävää kohtaan hän tuntee inhoa ja sen ulossylkemisellä hän varmistaa minuutensa. Tälle ”inholle ”perustuu kulttuurisesti hegemoninen identiteetti.¹⁰

Sen jälkeen kun opiskelijat olivat kuvanneet itseään arkipäivän tilanteessa, pyysin heitä pohtimaan, mitä ominaisuuksiaan he pitävät itsessään epätoivottavina ja sen vuoksi kätkevät ne muilta. Saara luetteli ylijäämäkseen ominaisuuksiaan, ”tuhmuus,

⁸ Nykyri 1996,118

⁹ Artikkelissani käytän kahden opiskelijan, Saaran ja Miiran, kurssikokemuksia esimerkkeinä. Saaran olen valinnut, koska hänen kirjallinen reflektointinsa oli runsasta ja syvälle omaan kokemukseen pyrkivää. Miiran kokemus on valittu esimerkiksi sen vuoksi, että hän pyrki tutkimaan ja ymmärtämään kulttuurista syrjään sijoitetun ihmisen kokemusta. Käyttämäni nimet eivät ole opiskelijoiden omia vaan tutkimuksen raportointia varten annettuja.

¹⁰ Butler 2006, 225,226

ärsyttävyys, epäuskoisuus, epäsiisteys, epäilevyys, pyrkimys miellyttää toisia, ajattelemattomuus sekä se, että olen katkeroitunut ja sulkeutunut usein itseeni”, joista hän pyrkii irrottautumaan. Jos ominaisuuksista irrottautuminen ei onnistu, niin ainakin hän pyrkii salaamaan ne muilta.

Tämä yksilön henkilökohtaisesti saastuttavaksi koettu laajenee myös yhteisöä koskevaksi. Yhteisöjen ulkopuolelle jätetään ”toisten”, kulttuurisesti sopimattomia ominaisuuksia kantavien joukko poissulkemisen ja dominoinnin avulla. Näiden ihmisten olemista yhteisön sisäpuolella pidetään yhteisöä saastuttavana. Sisäinen ja ulkoinen muodostavat kahtiajaon, joka vakauttaa ja lujittaa paitsi yhtenäissubjektia myös yhteisöä ja tekee siitä yhtenäisen¹¹. Yhtenäisen yhteisön ylläpitämisestä syntyy epätasa-arvostavissa kulttuurisia käytänteitä, joissa ”toisten” ymmärtämiselle ei ole sijaa.

Toinen esimerkkini on Miirasta, joka kuvasi itseään lyhyesti ja pelkästään sanoin. Hän pitää itseään epäsiistinä, mutta pyrkii piilottamaan sen ystäviltään. Miiran mukaan alkoholisteista ja kodittomista välittyy epäsiisteys. Sen vuoksi heidät asetetaan Suomessa kaikkien yhteisöjen ulkopuolelle. Miira itse kertoo ohittavansa nämä ihmiset kiinnittämättä heihin mitään huomiota.

Ennakoidessamme performanssia, varhaiskasvatuksen opiskelijat pohtivat yhdessä keskustellen, jätetäänkö Raumalla joitain ihmisiä yhteisön ulkopuolelle. Opiskelijat, jotka lähes kaikki olivat opiskelukaupungissaan ulkopaikkakuntalaisia, eivätkä juurikaan tunteneet raumalaisia ihmisiä arvelivat, että nämä ovat asenteiltaan melko traditionaalisia. Sen vuoksi he olettivat raumalaisten erilaisuuden sietokyvyn yhteisönsä sisäpuolella olevan rajallista, rajallisempaa kuin suuremmissa kaupungeissa, joissa ihmisyyden kirjo on suurempi. Koska katukuvassa ei juurikaan näy sen hegemoniasta poikkeavia ihmisiä, kuten ulkomaalaisia, romaneja, kerjäläisiä, katusoittajia, asunnottomia, alkoholisoituneita ja huumeidenkäyttäjiä, opiskelijat uskoivat, että tottumista ja sen myötä ymmärrystä erilaisuutta kohtaan ei kaupunkilaisille ole muodostunut. Raumalaiset eivät myöskään opiskelijoiden mielestä erotu toisistaan pukeutumisen tai käyttäytymisen perusteella.

Modernien ja postmodernien diskurssien mahdollisuuksista vapauttaa yksilöä

Modernit diskurssit alkoivat ensimmäisinä korostaa, että kulttuurisen perinteen toiston lisäksi on olemassa lukuisia vaihtoehtoja, miten yksilö voi toimia ja olla. Mm. Simone de Beauvoir korosti 1940-luvun kirjoituksissaan, miten naisen ruumiissa oleminen ei pitäisi sitoa naista perinteisiin naisten rooleihin, kuten äitiyteen ja kotirouvan rooliin. Vapautuakseen naisen perinteisestä identiteetistä tai identiteetittömyydestä, hän ehdotti

¹¹ Butler 2006, 223 - 226

naista ottamaan itsensä haltuunsa ja käyttämään identiteettityössään mm. miehistä toimijuutta ja taiteilijan riippumattomuutta korostavia identiteettimalleja.¹² Moderni yksilö nähdäänkin individualistiksi, joka pyrkii olemaan oman elämänsä herra ja luomaan itse oman identiteettinsä.¹³

Yksilön ammattiin kouluttautumisen tarkoituksena on osaltaan mahdollistaa yksilölle Beauvoirin korostamaa riippumattomuutta muista ihmisistä. Varhaiskasvattajan ammattiin kouluttautuminen, kuten kaikki muutkin yliopistolliset ammattitutkinnot, keskittyy rakentamaan erityisesti yksilön sosiaalista identiteettiä. Opiskelijalle pyritään siirtämään ammattialaan liittyvien tietojen ja taitojen lisäksi sen moraalijärjestys, joka ilmenee hyväksyttävänä menettelytapoina hänen toimiessaan ammatissaan.¹⁴ Ammattiin hakeutuessaan ihminen pyrkii etsiytymään alalle, jonka hän tulkitsee itselle sopivaksi. Sopivalla alalla hän kykenee säilyttämään persoonallisuuttaan¹⁵. Ammatillinen koulutus, vaikka edistääkin riippumattomuutta muista ihmisistä, ei kuitenkaan välttämättä edesauta yksilöä vapautumaan kulttuurin häneen kaivertamista tabuista.

Moderni identiteettikäsitteitys irrotti yksilön perinteestä, mutta sitoikin hänet riippumattomuuden lupauksellaan talouden rattaaseen. Lähes jokainen ammatti sanelee ja rajoittaa yksilön identiteettiä niin, ettei vapaa identiteetin rakentaminen ole mahdollista¹⁶. Maailma on kuitenkin viime vuosikymmeninä muuttunut. Vuosikymmenestä toiseen säilyvä työpaikka saati ammattikuva ei ole yksilölle enää realistinen tulevaisuudennäkymä. Modernin identiteettikäsitteityksen rinnalla onkin alkanut vaikuttaa postmoderni käsite identiteetistä.

Postmodernit diskurssit korostavat, että subjektin tulisi hyväksyä se, että yhteiskunta muuttuu ja pirstaleistuu ja käyttäytyä sen mukaisesti. Nyky-yksilön ei tulisi sen vuoksi suuntautua tulevaisuuteen eikä perinteisen subjektin tavoin vedota menneiden aikojen käytäntöihin, vaan elää nykyhetkessä. Koska yhteiskunnalliset ja sen mukana yksilön olosuhteet muuttuvat koko ajan ja alinomaan paljastuu uusia elämänmuotoja ja vaihtoehtoja, ihmisen elämä on jatkuvaa ”itsensä kokoamista”. Postmodernin subjektin ei tulisikaan potea huonoa omaatuntoa identiteetin vaihteluista eikä etsiä tilanteista sen syvempiä merkityksiä. Hänen ei tulisi ajatella, mitä tämä merkitsee minulle tai löydäkö itseni tästä, vaan nauttia jokaisesta tilanteesta ilman siteitä menneisyyteen tai tulevaisuuteen. Postmoderni subjekti voisi myös hyväksyä identiteettiinsä sekä vanhaa että uutta kumpaankaan pysyvästi sitoutumatta tai antamatta kummankaan leimallisesti määrittää identiteettiään.¹⁷

¹² de Beauvoir 1980, 386-396

¹³ Nykyri 1996, 116

¹⁴ vertaa Hirvonen 2005, 26

¹⁵ Laes 2005, 72,73

¹⁶ mm. Bauman 2002, 10-11

¹⁷ Nykyri 1996, 118, 119

”Alaston Amerikka” – dokumentissa esiintyvän naisen itsensä rohkean representoinnin näin liittyvän postmoderneihin, mm. Zygmund Baumanin ja Judith Butlerin kirjoituksissaan ja joidenkin performanssitaiteilijoiden esittämiin diskursseihin, joka korostavat yksilön vapaata identiteetin rakentamisen ja vaihtamisen oikeutta. Nämä diskurssit vapauttavat yksilön ruumiillisista tabuista, ruumiin alituisesta muokkaamisesta sekä jatkuvasta huomisen seuraamuksista huolehtimisesta. Sen sijaan ne korostavat jokaiselle kuuluvaa elämästä nauttimisen oikeutta ja keskittymistä nykyhetkeen.

Myös Saara pohti, mitä häneltä edellyttäisi, että hän voisi irrottautua itselleen kaavoiksi muodostuneista tavoista ja normeista sillä niistä vapautumisen kautta hän voisi päästä nauttimaan itse elämästä. Saara tilitti: ”tunnollisuus konkretisoituu ehkä liian sitovaksi ajoittain...” Hän oli huolissaan siitä, että hän ”unohtaa elää”. Hän mietti: ”voisinko löytää itselleni myös tervettä narsistisuutta aikaa ja kuitenkin hyväksyntää...” Hän halusi ”oppia sanomaan myös ei, ja silloinkin olla tyytyväinen.” Saara kertoi myös, että ”ihastun ihmisiin helposti, rakastan voimakkaasti ja kiinnyn läheisiksi tullessiin ihmisiin. Mutta takertuvaisuus ... siitä voi tulla rasite.. se ilmeisimmin on minulle taakka. Paheenani on kiintyä uuteenkin ihmiseen herkästi niin, että kun ystävä haluaa katsoa toisaalle, koen epäonnistuneeni läheisen odotusten täyttämässä. Taustalla on myös kiltin tytön stereotyyppinen rooli; haave ja toive onnistua edesauttamaan ihmisten hyvää ilmapiiriä – viihtyvyyttä. Tuollainen sitoo minua... ahdistaa ja rajoittaa nauttimasta täysipainoista elämää!”. Hän jatkaa ”Olen tahtomattakin takertuvainen ja kokiessani epäonnistuvani sydämelleni kerääntyy pahaa mieltä. Ja se vain kasautuu!” ja edelleen ”kun olisikin helppoa puhua pahasta olostaan jollekin, mutta koen olevani niin yksin – yksin kaikkine ongelmineni, eikä kenelläkään tunnu silloin olevan aikaa minulle.. en ole niitä ihmisiä, jotka päättäväisesti tarttuvat lähellä olevan ihmisen käsivarteen ilmoittaen, että nyt puhutaan, odota.” Saara toivoi myös itselleen lisää rohkeutta, että hän voisi mahdollisesti joskus uskaltautua pyrkimään luokanopettajankoulutukseen. Nyt hän koki olevansa liian arka pyrkimään ja toimimaan alalla.

Postmodernin diskurssin nykyhetkeä korostava identiteettikäsitys on todellisuudessa mahdollista vain yksilölle, joka ei ole riippuvainen yhteiskunnassa vallitsevista sosiaalisista suhteista. Vaikka yksilöllä on identiteettinsä rakentamisessa vapaus ja mahdollisuus valita esikuviksi identiteettityölleen sellaisiakin malleja, joita vielä modernina aikana olisi pidetty mahdottomina¹⁸, ei hän voi postmoderninakaan aikana itse täysin päättää omasta identiteetistään, eivätkä kaikki identiteettivaihtoehdot eivätkä ole valitsijalle realistisia. Mitä tiukemmin yksilö joutuu sitoutumaan työtehtävänsä rajoittamaan identiteettimalliin tai yhteiskunnalta saatavaan toimeentuloapuun, sitä

¹⁸ mm. Judith Butler on 2006 esittänyt että postmodernina aikana miehen ruumis ei sido yksilöä identifioitumaan mieheksi ja representoimasta itseään miehenä vaan hän voi ottaa naisen, transgenderin tai androgyynin identiteetin

vähemmän hän voi eri identiteettivaihtoehtoista valita. Koska yksilö elää myös muussa kuin taloudellisessa suhteessa ulkopuoliseen sosiaaliseen maailmaan, myös se sanelee ja rajoittaa hänen identiteettityötään. Yksilön sosiaalisissa tilanteissa kohtaamat toiset rajoittavat postmoderninakin aikana, vartioimalla ja nuhtelemalla varsinkin kulttuurille epätyypillisiä, alakulttuurisia valintoja, sillä kaikki eivät ole omaksuneet postmodernia maailmankuvaa ja sen mukana postmodernia identiteettikäsitystä. Yksilön identiteetti muuttuu ja muokkautuukin jatkuvasti suhteessa tapoihin, joilla häntä representoidaan tai puhutellaan ympäröivissä kulttuurisissa diskursseissa. Ja samanaikaisesti... hänen on mahdollista olla aktiivinen toimija identiteettinsä rakentamistyössä sillä postmodernin maailmankäsityksen laajentuessa hänelle tarjoutuu tilaisuuksia testata ja valita minkälaisen diskurssien identiteettimalleja hän käyttää.¹⁹

Kun postmodernin ihannekuva yksilöstä korostaa uskallusta ja mahdollisuutta olla erilainen kuin muut, se samalla edellyttää toisen erilaisuuden hyväksymistä. Ja vaikka postmoderni vapauttaa yksilön suurten totuuksien laatimista moraalisäännöistä antaen hänelle itselleen vapauden määrittää moraalin ja arvonsa, niin postmodernin ruumiin suhteet toisiin aiheuttavat, että lopulta moraalit muodostuu vastavuoroisissa neuvotteluissa, yhteisesti ja intersubjektiivisesti nimenomaisessa hetkessä ja juuri vallitsevassa tilanteessa. Subjektilla siis palautuu moraalinen vastuu toiminnastaan ihmisten kohtaamisissa sillä hän kokee käytännössä kohtaamisen seuraukset. Sosiaalisessa toiminnassaan ei postmodernikaan yksilö voi lopulta olla vastuuton vaan häneltä edellytetään kriittisyyttä, itsereflektiota ja eettistä vastuuta.²⁰

Opiskelija rakentaa ja ymmärtää identiteettiä performanssissa

Kun identiteetti ajatellaan rakentuneeksi toistossa, jossa yksilö representoi itsensä sen mukaisesti mm. jonkun ammatti- tai opiskelukulttuurin edustajaksi tai naiseksi tai mieheksi, minkälaisen position hän on ottanut häntä risteäviin diskursseihin, niin identiteetin muuttaminen ja kumoaminenkin on silloin mahdollista toistavan merkityksenannon sisällä. Identiteetin muuntamisen mahdollisuudet löytyvät silloin nimenomaan siitä, että subjekti ottaa uuden position diskursseihin sillä diskursiivisten määräysten yhtäaikainen olemassaolo mahdollistaa yksilölle niiden sisältöjen uudelleenahmottamisen. Identiteetin toisto keskeytyy myös silloin kun yksilö epäonnistuu toistossaan, toistaa epämuotoisesti tai parodioi toistossaan. Toimijuuden näkökulmasta oleellista on silloin se, että subjekti tarttuu toimijana olemisen mahdollisuuteen ja ottaa käyttöönsä identiteetin tuottamisen välineet siitä, mistä hän ne löytää ja käyttää niitä hyväkseen oman identiteettinsä rakentamisessa.²¹ ”Ole oma itsesi” – kurssilla tämä tarkoitti vaatteiden sekä performanssin ottamista käyttöön

¹⁹ vertaa Hall, 2002, 22 ja Bauman 2002, 14,15, 45, 108,109

²⁰ vertaa Nykyri 1996, 119 ja Huhmarniemi 2001, 472

²¹ vertaa Butler 2006, 236, 242

välineinä itsensä rakentamisessa, mutta myös toisen identiteetin ymmärtämisessä. Tämä perustuu ajatteluun, että kun yksilö kokee itse olevansa poikkeava samanlaisten joukossa, niin hänen ymmärryksensä laajenee muiden poikkeavien kokemusten ymmärtämiseen²².

Opiskelija katkaisi performanssin ajaksi arkielämänsä identiteetin toistamisen. Sen sijaan hän performoi ruumiinsa ulkoisella olemuksella ja käytöksellään performanssissaan niitä ominaisuuksiaan, joita hän kätki sosiaalisissa yhteyksissä ruumiinsa sisäpuolelle. Performanssiaan varten hän valmisti itselleen vaateen, jonka avulla hän kykeni tuomaan esille ominaisuuttaan.

Saara päätyi nostamaan itsestään näkyville toisiin takertumista, sulkeutumistaan ja kykenemättömyyttään nauttia elämästä. Näiden ominaisuuksiensa valintaa hän perusteli sillä että hän halusi käsitellä ominaisuuksiaan, joihin hän ei ollut uskaltanut aikaisemmin tarttua. Saara etsi kirpputorilta vaatteita ja asusteita, joiden avulla hän kykenisi kuvaamaan ominaisuuksiaan. Hän löysi korillisen vöitä ja innostui niistä:

”Vyö.. vyöt

sitoa... pidätellä

Ahdistunut, väsynyt.

Avuttomana ja välillä niin yksin.

Elämän takaiskut, joista niin helposti vaikenen... jäävätkin taakaksi sitoen elämän iloni.

Takertuvaisuus, sitä se on. Takertuvaisuus on kuin vyöt, jotka pinttyneenä pidättelevät minua nauttimaan elämästä täysillä, avoimena.”

Myöhemmin, kuvatessaan takertumistaan, ahdistustaan sekä kykenemättömyyttään vanhaan mustaan poolopuseroon, ompelemansa pehmeän punaisen sydämen ja vöiden avulla hän jatkoi:

”Saatoin jo vöitä valikoidessani nimetä niitä värien perusteella. Punainen raivostuttavaksi, tummansininen mustasukkaisuudelle, sinapinvihreä kateudelle, käärme kuvio ilkeydelle.”

Vyöt sitovat, sulkevat sisälle. Eivät päästä avautumaan. Ne ahdistavat kuten ajoittain sisälläni jylläävä paha olo. Omista ongelmista puhuminen on yllättävän vaikeaa, niin kuin vyöt, vastoinkäymiset pidättelevät. Totuutena on, että sulkeutuminen on rankkaa ja vahingollista itselle.

Silloin kun elämä ei hymyile, sulkeudun helposti yksin asioiden kanssa. Silloin tunnen, että sydämen ympärillä on vöitä: Kaikki tuntuu olevan lukossa, solmussa, vyötettynä.

”Jos haluaa saada vyöt helpoimmin pois tieltään, toinen ihminen on paras apu avaamaan

²² oman kokemuksen kautta saavutettavaan laajempaan ymmärrykseen viitataan mm. David Kolbin kokemuksellisen oppimisen teoriassa

solkia.”

”Vyöt sitovat, pidättelevät symbolisoiden ajoittain ulkoisten paineiden kasaantuessa ilmenevää ahdistuneisuutta, sulkeutuneisuutta. Sydän pilkistää vöiden alta voimakkaan punaisena: Elämä voittaa ja aina voi avautua...”.

Myös Miira kertoi, mitä hän tavoitteli representaatiollaan. ”Esitän epäsiisteyteni ylilyöntinä. Kun sivistyneesti pukeutuneiden ja huomiota herättämättä kulkevien raumalaisten joukkoon astuu epäsiististi pukeutuva, huomiota herättävä ilmestys, pitäisi reaktion olla aika voimakas. Haluan tehdä asusteestani sellaisen, joka varmasti huomataan”. Hän halusi saada reaktion aikaiseksi, että hän voisi kokea, miltä tuntuu ihmisestä, jota ei hyväksytä tasavertaisena yhteisön jäseneksi. Miira korosti epäsiisteyttään värjäämällä vanhaan, repeytyneeseen siniseen takkiinsa likaläikkiä. Tehostaakseen likaisuuttaan hän tahrasi väreillä kasvosensa ja valutti ripsiväriä poskilleen ja veti mainospipon päähänsä.

Saaran performanssi:

Saara toteutti performanssinsa ystävänpäivänä.”. Hän asemoi itsensä performanssiinsa toisista välittämisen puolestapuhujana. Puseroa katsoessaan hän totesi: ”Kuinka ajankohtaisena performanssiani voi pitää! Ystävänpäivänä muistetaan läheisiä eri tavoin, mutta kuinka moni todella havahtuu arkipäivän kiireessä huomioimaan lähellä kulkevan ystävän tarvetta saada kuuntelija ja välittäjä?” Performanssia hän kokee toteuttavansa ”mielenosoituksena ihmisten toinen toisistaan välittämisen puolesta”.

Performanssi kesti noin tunnin. Sen aikana Saara kyynersauvaansa nojaten, vyötetty pusero päällään kohtasi kaupungin ihmisiä torilla ja kauppakaduilla. Hän pyrki olemaan ”hymyilemättä vastaan tulijoille sillä takertuvaa ja sulkeutuneisuutta ilmaistaessa pitää olla surullisen ja vaitonaisen näköinen”.

Saara esitti kuvallaan kohtaamilleen ihmisille mielipiteensä sen puolesta, että ihminen ”tarvitsee ihmisen, joka välittää hänestä ja kuuntelee häntä”. Saaran diskurssi herätti huomiota. Hänen toimintaansa vastattiin yleensä pitkään katsomalla, mutta kääntämällä sitten huomio muualle. Naisten kasvoilta Saara saattoi lukea, että nämä paheksuivat häntä. Kasvojen ilmeen Saara epäili ilmaisevan myös ”nyrpeyttä kamalasta vaatevalinnasta”

Saaran ja naisten toisilleen esittämää katseiden vaihtoa tarkastelen kummankin osapuolen toisilleen esittämänä monologeina, jolloin se rinnastuu yleisessä kielenkäytössä keskusteluun. Saara kyllä pyrki dialogiin naisten kanssa, mutta hän ei halunnut luopua omasta näkökannastaan, myöskään naiset eivät luopuneet omastaan. Monologin keskustelijat ovatkin minäkeskeisiä ja asettuvat erilleen toisista ihmisistä, joita he käsittelevät objekteina. Tällaista suhdetta Martin Buber on kuvannut Minän ja

Sen suhteeksi. Siinä Minä kokee ihmiset ominaisuuksiensa summana. Tarkastelussaan Minä-Se-suhteen Minä kulkee ihmisen pinnalla, ja kokee hänet. Tämä kokeminen ei kuitenkaan tuo ihmistä Minän luokse vaan maailman joka koostuu Se:istä eikä Minälle ei synny yhteyttä tähän Se - maailmaan.²³

Vastakkaista diskurssia toisilleen esittävät Saara ja naiset säilyttivät molemmat etäisyyden toisiinsa ja kun kumpikin pitäytyi omassa näkemyksessään ja puolusti niitä, oli mielestäni kysymyksessä jonkin asteinen valtataistelu. Saara halusi, että naiset ymmärtäisivät häntä hänen erilaisuudestaan huolimatta. Naiset puolestaan paheksuivat Saaran olemusta sen vuoksi, että se oli muiden naisten olemuksesta poikkeava – Saara ainakin oletti että syy paheksuviin katseisiin johtui hänen erilaisuudestaan. Keskustelussa myös statusero keskustelijoiden välillä säilyi: Saara koki, että varsinkin naiset tuntuivat neuvovan häntä hänen yläpuoleltaan. Kummankin osapuolen tavoitteena oli toisen näkemyksen muuttaminen. Mitään yhteisesti sovittua uutta ei näissä Saaran ja eri naisten kanssa käydyissä keskusteluissa syntynyt.²⁴

Vanhemmat naiset ja miehet suhtautuivat Saaran toimintaan myönteisesti. Saara kuvasi: ”Vanhemmat naiset katsoivat minua hämmästellen, mutta hyvillä mielin. Monien miesten suu kääntyi hilpeään hymyyn, ehkä kujeilevaksi”. Eräs vanhempi mies otti määrätietoisesti kontaktia Saaraan heti, kun Saara oli asettunut torille. Saara kertoi: ”Sanallakaan hän ei kysynyt tai kommentoinut paitaa vaan aloitti lapinkintaista, kuinka ne olivat näkyneet heti käsissäni. Päiväkeskustelun tapaan mies tiedusteli mistä olin tulossa ja ettei murteeni kuulostanut yhtään raumalaiselta. En voinut olla nauramatta rennossa keskustelussa”. Saara sai mieheltä myös lipukkeen ystävänpäivän hernekeitolle.

Saaran kohtaamista vanhempien naisten sekä miesten, erityisesti vanhemman miehen kanssa tulkitseen dialogina, joka perustuu Minä-Sinä-suhteeseen. Tässä kohtaamisessa ei Saara eikä mies ollut subjekti, jolle toinen oli objektina vaan siinä kaksi erillistä persoonaa kohtasi toisensa ainutkertaisena vastapuolenaan. He eivät kokeneet toisiaan valmiiksi jonakin vaan kumpikin oli yhteydessä toiseen. Sen vuoksi mies, mahdollisesti myös Saara, kykeni koskettamaan vastapuolen perustaa. Tämä vaati mielestäni molemmilta osallistujilta aitoutta²⁵, sitä että kumpikin kykeni olemaan luonteva ja lempeä toista kohtaan. Tämän aitouden toinen tunnisti toisessa. Saara kuvasi keskustelua rennoksi, mikä mielestäni ilmaisee sitä, että sekä mies että Saara olivat vapautuneita, omia itsejään.²⁶

²³ Buber 1999, 27,28, 53-55,89

²⁴ vertaa Sarja 2003 ja Isaacs 2001, 60, 61

²⁵ Aitous välittyy Isaacsin (2001, 93) mukaan toiselle ihmiselle elävyytenä, vapautuneisuutena ja syvällisyytenä. Tällaista ihmistä Isaacs kutsuu kodikkaaksi.

²⁶ Minä-sinä suhteeseen perustuvasta dialogista ovat kirjoittaneet Buber 1999, 28-31,33, 55, 56, 89, Sengen 2001,20, Isaacs 2001, 30,40, 93

Dialogisessa Saaran ja miehen kohtaamisessa kumpikin kuunteli ja kunnioitti toista. Niiden kautta Saara, mahdollisesti myös mies, tavoitteli itsen ja muiden poikkeavien ymmärryksen lisäämistä.²⁷ Sanoessaan: ”...mies tulee tarjoamaan poikkeavasti pukeutuneelle pääsylippua lämpimälle hernekeitolle. Se antaa hyvän mielen”, Saara koki, että mies ymmärsi häntä siitä huolimatta, että hän oli erilainen. Saarasta mies myös rohkaisi kontaktinotollaan häntä. Dialogi onkin perehtymistä yhdessä johonkin asiaan, tässä tilanteessa se oli toisen ymmärrykseen ja rohkaisuun keskittymistä. Vuoropuhelu miehen kanssa, ehkä myös muiden miesten katset ja vanhojen naisten myönteinen hymyily olivat mielestäni osoituksia toisen aseman ajattelemisesta, vuoropuheluja, jotka auttoivat Saaraa näkemään enemmän. Toisen ymmärtämiseen perustuva vuoropuhelu ehdotti ihmisten välisen välinpitämättömyyden tilalle muuta mahdollisuutta. Nämä kohtaamiset, dialogisen ajattelun mukaisesti, mahdollisesti valmistivat Saaraa ja mahdollisesti myös muita dialogiin osallistuneita kohtaamaan toisia ja kestäämään heidän kohtaamisensa.

Kun Saara oli saanut mieheltä hernekeittoon oikeuttavan lipukkeen, hän lähestyi sen kanssa ohikulkijoita ja tarjosi lippuaan heille. Kukaan ei tarvinnut sitä, mutta tarjoaminen aikaansai hymyjä ihmisten, myös naisten, kasvoille. Saara epäili, että kieltäytyminen lipusta mahdollisesti johtui hänen omituisesta asustaan. Ja kun lippu sitten putosi hänen kädestään, hänen esittäessään takertuvuutta ja sulkeutuneisuutta pankkiautomaatin vieressä, ”ei yhdestäkään ollut herrasmieheksi nostamaan sitä takaisin minulle”.

Miiran performanssi:

Miira toimitti performanssinsa illalla, kun ihmiset töiden jälkeen asioivat kaupassa. Liike on Rauman suurimpia ja siinä käy päivittäin runsaasti asiakkaita. Miira asemoitui performanssiinsa niin, että hän on erilainen, mutta tasa-arvoinen toisten ihmisten kanssa. Hän kertoi performanssistaan: ”Sattui kerran tulemaan kaupan pihaan epäsiistin näköinen ihminen. Tuskin hän oli päässyt peseytymään pitkään aikaan. Hän käveli kaupan takaa pääovien eteen ja istui lepuuttamaan jalkojaan pylvään juureen. Hän oli ehtinyt istua kaupan pihassa vain hetken, kun ensimmäinen reaktio ohikulkevissa ihmisissä tapahtui: häneltä tultiin kyselemään, onko kaikki kunnossa. Tietysti oli. Jokainen ohi kulkeva ihminen tuijotti häntä. Jotkut paheksuivat, jotkut suhtautuivat välinpitämättömästi”...” Viiden minuutin aikana kolme ihmistä kävi tekemässä valituksen kaupan infopisteeseen, sillä he arvelivat ihmisen olevan juovuksissa” ... ”Vartija saapui paikalle, ravisteli häntä ja nosti ylös. Hän teki selväksi, ettei ihminen ollut tervetullut kaupan edustalle. Kaupan maine kärsii, kun juopunut ja epäsiisti ihminen on lähistöllä”. Tässä vaiheessa Miiran ystävä, joka valokuvasi performanssia

²⁷ Isaacs'n mukaan (2001, 31) silloin kun ihmiset jakavat aidosti ajatuksiaan ja yhteisymmärrystä, vahvistuvat ihmisten väliset sidokset

tuli hätääntyneenä paikalle. Miira totesi tilanteesta: ”vartija olisi voinut kutsua poliisit jos kuvaaja ei olisi tullut kertomaan todellista tilannetta”. Performanssi keskeytyi. ”Vartijalle tilanteen oikean laidan paljastuminen ei kuitenkaan kelvannut. Epäsiistin ihmisen oli poistuttava paikalta kesken performanssin”.

Tulkintani mukaan Miiran ja vartijan kohtaamisessa vartija lähestyi Miiraa väittelijänä²⁸. Väittelijänä vartijasta välittyi väittelijälle tyypillinen taistelunhaluisuus. Vartija asennoitui Miiraan niin, että Miira on väärässä ja hän oikeassa. Totuuden löytäminen ei ollut vartijan päämääränä vaan oman näkökannan puolustaminen. Tavoitteena vartijalla oli väittelyn voittaminen. Voittaakseen hän kritisoi Miiraa ja puolusti omia näkemyksiään toisen näkemyksiä vastaan. Miirankin asenne ennen performanssia oli hieman taistelunhaluinen, mutta hän ei kuitenkaan vartijan hyökätessä ryhtynyt väittämään tätä vastaan. Miira ei kokenut lähtökohta-asemaansa väittelyssä vartijaan nähden tasa-arvoisena. Sen sijaan hän pelkäsi, että paikalle tulisi vielä vahvempi vastus. Kun Miiran, eivätkä avuksi tulleen valokuvaajan selitykset kelvanneet vartijalle, Miira ei enempää ryhtynyt väittelemään vartijaa vastaan. Hän luovutti ja poistui paikalta. Oleellisinta Miiralle olikin, että sekä vartija että häntä paheksuneet ja hänestä valituksen tehneet ihmiset olivat jo osoittaneet, miten ”toiseen”, jota pidetään yhteisöä saastuttavana, suhtaudutaan ja miten häntä kohtaan käyttäydytään.

Saaran ja Miiran performanssikokemusten arviointia

Julkisessa katutilassa kaupunkilainen representoi valmiin minänsä. Se vaatii häneltä sosiaalisuutta, järkevyyttä ja itsereflektointia, niin että hän kykenee hillitsemään itsensä. Tämän itsekontrollin takaaja on pelko häpeästä, joka kontrollin pettämisestä seuraa²⁹. Performanssin ymmärrys ihmisyydestä oli päinvastainen. Siinä paljastettiin valtakulttuurisesti tarkasteltuna kulttuurisesti epävalmis ja sen vuoksi sopeutumaton: epäsosiaalinen, itseään kontrolloimaton, tunteensa ja heikkoutensa ilmaiseva minä. Saara ja Miira sekä pelkäsivät että jännittivät ennen performanssia ja sen aikana kulttuuriin sopeutumattoman ihmisen esittämistä. Molemmille pelko kasvojen menetyksestä ja sen tuomasta häpeästä olikin erityisesti ennen esitystä ja sen alussa hallitseva tunne. Kuitenkin molemmat suurimman jännityksensä mentyä ohi kokivat tilanteensa myös myönteisenä. Saara mm. sanoi ” On tavallaan jännittävää olla yksin omituisesti pukeutuneena valtakulttuurin keskellä”. Miira puolestaan koki tilanteensa ”mielenkiintoisena ja haastavana”. Kokemuksen kääntäminen reflektoinnissa positiiviseksi on mm. ”kokemukselliseen oppimiseen” liittyvän ajattelun mukaan oppimisen kannalta oleellista. Tämän ajattelun mukaan sekä Saaran että Miiran

²⁸ väittelyä on selvittänyt mm. Huhmarniemi 2001, 480, Yankelovitch’a 1999, 39,40, ja Tannen’a 1998, 257-258 lainaten

²⁹ Nykyri 1996, 27,28

suhtautuminen kokemukseen niin, että he käänsivät kielteiset kokemukset myönteisiksi, mahdollisesti Miiralle toisen ymmärtämisen ja Saaralle itsensä ymmärtämisen myös laajemmin kuin tämän yhden kokemuksen yhteydessä.³⁰

Molemmat opiskelijat huomasivat performanssinsa aikana, että valtakurssit eivät suhtaudu vaihtoehtoisten diskurssien esittämiin ihmisrepresentaatioihin aina tasa-arvoisesti. Kohtaamisessa vaihtoehtoa esittävä opiskelija sijoitettiin valtakurssin omaamalla oikeudella itseä alemmaksi. Miira totesikin performanssinsa päätyttyä, että oli ”todella mielenkiintoista huomata miten sellaiseen ihmiseen, jota hän esitti, suhtaudutaan”. Julia Kristeva³¹ on todennut, että muukalaisuuden tunnistaminen itsessä on mahdollisesti ainoa tapa välttää vainoamasta sitä itsemme ulkopuolella. ”Ole oma itsesi” - kurssilla lähtökohta-asetuksena oli, että opiskelija asettuu erilaisena ”samanlaisten joukkoon” ja voisi niin itse kokemalla ymmärtää erilaisuutta. Miiran arviossa korostuikin, miten hänen henkilökohtainen kokemuksensa erilaisuudesta herätti häntä ymmärtämään erityisesti kadulla eläviä ihmisiä. Hän uskoikin tulevaisuudessa suhtautuvansa heihin aikaisempaa myönteisemmin. Ennen ”olen aina kävellyt kodittomien ja kerjäläisten ohi heihin edes vilkaisuitta”. Tämän kokemuksen jälkeen Miira sanoi myös pyrkivänsä auttamaan heitä. Sen sijaan Miira arveli, että hänen representaationsa tuskin auttoi vartijaa ja kaupan edessä hänet nähneitä ymmärtämään erilaisuutta. Tämän hän päätteli siitä, että hänen olemisensa paljastuessa erilaisuuden esitykseksi ”paheksuvat katseet muuttuivat hymyileviksi, kun ihmiset helpotukseksen huomasivat, että Raumalle ei ollutkaan eksynyt vääränlaista ihmistä”.

Saara koki koko kurssin ”hyvin henkilökohtaisena prosessina”. Hän keskittyi arviossaan itseymmärryksessään tapahtuvaan muutokseen. Saara arvioi että ei pelkästään performanssi vaan se, että hän koko kurssin ajan, jo vaatetta tehdessään ja sen jälkeen performanssissaan ihmisiä kohdatessaan käsitteli omia heikkouksiaan, auttoi häntä ymmärtämään itseään ja omaa toimintaansa. Takertuvuudestaan toisiin ihmisiin hän reflektoi mm. ” kun minua lukiossa sanottiin takertuvaksi, olin silloin mielessäni hyvin loukkaantunut enkä halunnut ymmärtää. Nyt kun pohdin omaa takertumistani ja miten se rajoittaa elämäni, koen yllätyksekseni mielihyvää siitä, että kykenin kommunikoidaan.. niin dialogissa kuin monologissa.. omista vioistani” ja jatkaa hetken kuluttua: ” ymmärrän nyt paljon paremmin, että takertuvuus ja sulkeutuneisuus tulevat olemaan osa persoonaani. Olen nyt vahvempi, kun pystyn hyväksymään ongelmallisetkin piirteeni osana persoonallisuuttani”. Hän myös arvioi, että nyt kun hän tiedostaa synkät piirteensä, hän saattaa ne joskus voittaakin.

³⁰ oppimisen mahdollistavasta oppimiskokemuksen kääntämisestä myönteiseksi sekä oman kokemuksen kautta saavutettavaan laajempaan ymmärrykseen viitataan mm. David Kolbin kokemuksellisen oppimisen teoriassa

³¹ Kristeva 1992, 196

Sanojensa mukaan Saaralle omien piirteidensä paljastaminen ja esiintyminen oli ”melkoinen rajojen ylittäminen”, ja ”testauksen paikka”. Testaukseen uskaltautuminen ja pelkojen voittaminen kääntyi hänelle voitoksi, josta hän toteaa: ”esiintymisen kynnsä madaltui huomattavasti ja antoi rohkeutta hullutellakin”. Vanhemman miehen kanssa keskustelun Saara koki erityisesti rohkaisseen häntä. Saara kertoi kuitenkin saaneensa itsensä ylittämistä ja esiintymisen kokemuksestaan rohkeutta, itsetuntoa, se myös lisäsi avoimuutta toisia kohtaan.

Yhteenvetona ”Ole oma itsesi”-kurssista voin todeta, että oleelliseksi opiskelijan kokemuksen kannalta muodostui erilaisuuden ja omien piirteiden käsittely ja siitä oman mielipiteen esittäminen performanssissa. Asemoimisella itsensä poikkeavan ihmisyyden kannattajaksi, jolla asenteella opiskelija osallistui diskurssiin valtakurssin kanssa, oli jo merkitystä sille, että opiskelijan oma asenne muuttui suvaitsevammaksi omaa erilaisuutta tai toisen erilaisuutta kohtaan riippuen siitä, kumman ymmärtämiseen opiskelijan toiminta suuntautui. Kun opiskelija testasi omaa mielipidettään erilaisena olemisen avulla, ei opiskelijan ymmärrykseen itsestä ja toisesta lopulta vaikuttanut se, että hän sai olemisestaan moitteita. Varsinkin Miiran tapauksessa erilaisuudesta johtuneet voimakkaat reaktiot lisäsivät hänen ymmärrystään erilaisuutta kohtaan. Saara koki yhteisen maailman luomisen vanhemman miehen kanssa myönteisenä kokemuksena. Mutta naisten negatiiviset katsetkaan eivät lannistaneet Saaraa vaan pikemminkin hän koki toimivansa mielenosituksessa. Jos opiskelija ei olisi asettunut erilaisena kaupunkilaisten keskuuteen ja tuonut julki omia ajatuksiaan vaihtoehtodiskurssiin, hän ei olisi testannut ajatustensa kestävyyttä.

Tapahtuuko opiskelijan toimintatavoissa, kuten rohkeudessa esittää oma mielipiteensä tai rohkeudessa olla esillä lopulta mitään muutosta, ei opiskelijan kurssiarviosta, joka tapahtui melko pian performanssin jälkeen, pysty päättelemään. Jos kurssi kykeni edistämään opiskelijan kriittistä ajattelua³², niin silloin hän pyrkii tulevaisuudessa arviossaan itsestään ja toisesta tasa-puolisuuteen ja kohtuuteen ja hän tarkastelee asioita puolueettomasti huomioiden eri näkökohdat.

Opiskelijoiden viemisen performanssia taiteellisena ”välineenä” käyttäen yhteiskuntaan koin hyvänä keinona lisätä kriittistä ajattelua erilaisia diskursseja kohtaan. Kurssilla opiskelija sai mahdollisuuden tutkia oman ruumiinsa avulla ihmisyyden moninaisuutta sekä sitä, miltä ”toisena” oleminen samanlaisten keskuudessa tuntuu. Silloin opiskelijalle niin itsen representaatioissa, dialogissa, keskustelussa ja väittelyssä välittyvä tieto toiseudesta osoittautui joko itsensä ymmärrystä että rohkeutta lisääväksi tai toisen ymmärrystä lisääväksi riippuen siitä, kumman ymmärtämisen tavoitteen opiskelija itselleen asetti.

³² vertaa Kakkuri –Knuutila 2004, 16

Performanssin luonteeseen kuuluu, että performoija on itse esittämänsä, usein omaan kokemukseen perustuvan, poliittisen esityksen käsikirjoittaja³³. Koska hän ei ole ammattiesiintyjä vaan amatööri, joka saattaa ensimmäistä kertaa esittää pohtimaansa vieraille ihmisille julkisesti, kuten sanojensa mukaan Saara ja Miirakin tekivät, vaatii performanssi ihmisten keskellä erityistä rohkeutta. Performoijan mukana seuraa pelko siitä, että performointi voi epäonnistua. Silloin on olemassa itsensä häpäisemisen ja henkilökohtaisen sanoman latistumisen mahdollisuus. Sen vuoksi performanssilla on merkitystä itsensä ylittämisen, oman pohdintatuloksen esittelyn, outoon tilanteeseen sopeutumisen ja myös tilanteesta nauttimisen kokemuksena. Jos performanssi kykeni Saaran kohdalla vapauttamaan häntä rajoituksistaan ja tabuistaan ja Miiran kohdalla lisäämään itsereflektiota ja eettistä vastuuta toisesta, niin silloin postmodernien diskurssien esittämisestä oli hyötyä heidän persoonallisten identiteettiensä rakentamisessa³⁴. Modernit diskurssit, joihin ammattiin opiskellessa lähinnä turvaudutaan, eivät siihen keskity.

³³ vertaa Garoian 1999, 25

³⁴ Garoianin (1999, 8,9) mukaan performanssilla on narsistinen luonne. Sillä performanssin prosessissa henkilökohtaisesti koetusta tulee poliittisesti voimaannuttavaa. Tämä ajattelu on perua 1960- ja 70-luvun feministisestä performanssista, joka korosti, että nimenomaan poliittinen ja sosiaalinen ruumis on performanssissa se, joka avaa näkymän toiseuteen ja toisenlaiseen julkiseen maailmaan.

Kirjalliset lähteet

- Arendt, Hannah 2002. *Vita Activa. Ihmisenä olemisen ehdot*. Vastapaino. Tampere
- Bauman, Z. 2002. *Notkea moderni*. Vastapaino. Tampere
- de Beauvoir, S. 1980 (alkuper. 1949). *Toinen sukupuoli*. Kirjayhtymä. Helsinki
- Butler, J. 2006. *Hankala sukupuoli*. Gaudeamus. Helsinki
- Douglas, M. 2000. *Puhtaus ja vaara*. Vastapaino. Tampere
- Garoian, C. 1999. *Performing pedagogy. Toward an Art of Politics*. State University of New York Press, Albany
- Hall, S. 2002. *Identiteetti*. Vastapaino. Tampere
- Huhmarniemi, R. 2001. *Dialogi ja ihmiseksi kasvun ajatus transmodernin maailmankuvan ilmentäjänä*. Teoksessa Huhmarniemi, R., Skinnari, S., Tähtinen, J. *Platonista transmoderniin. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 2*. Painosalama Oy. Turku
- Isaacs, W. 2001. *Dialogi ja yhdessä ajattelemisen taito*. Kauppakaari. Helsinki
- Kakkuri - Knuutila, A-L. 2004. *Argumentoinnin mestari tuntee taitonsa*. Teoksessa Kakkuri-Knuutila, A-L. (toim.). *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Gaudeamus. Helsinki
- Kolb, D. 1984. *Experiential Learning*. Prentice – Hall, Inc. Englewood Cliffs, N.J.
- Kristeva, J. 1992. *Muukalaisia itsellemme. Eurooppalaisia ajattelijoita*. Gaudeamus. Tampere
- Laes, T. 2005. *Tulevaa opettajaa tunnistamassa - opettajaksi soveltuvuuden arvioinnista*. Turun yliopiston julkaisu, sarja C, osa 235. Turun yliopisto.
- Nykyri, T. 1996. *Naiseuden naamiaiset, nuoren naisen diskoruumiillisuus*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 48. Jyväskylän yliopisto
- Pulkinen, T, Rossi, L-M. 2006. *Suomentajilta*. Teoksessa Butler, J. 2006. *Hankala sukupuoli*. Gaudeamus. Helsinki
- Senge, P. 2001. *Esipuhe teokseen Isaacs, W. Dialogi ja yhdessä ajattelemisen taito*. Kauppakaari. Helsinki

Digitaaliset lähteet

- Hirvonen, A. 2003. *Pikkupianistista musiikin ammattilaiseksi. Solistisen koulutuksen musiikinopiskelijat identiteettinsä rakentajina*. Väitöskirja. Kasvatustieteiden tiedekunta. Oulun yliopisto. URL: <http://Herkules.oulu.fi/isbn9514269365>
<http://www.hbo.com/nakedstates/cmp/main.html>
- Sarja, A. 2003. *Dialogioppiminen opetuksen ohjaustilanteissa*. Teoksessa Savolainen, V. (verkkoversion toim.) *Suomen harjoittelukoulujen vuosikirja N:o 1*. <http://sokl.joensuu.fi/verkkojulkaisut/ohjaus/Sarja1.htm>